

Een Beknopte
Geschiedenis van de
Tweede
Wereldoorlog

Een Beknopte
Geschiedenis van de
Tweede
Wereldoorlog

Marcel Kramer

Schrijver: Marcel Kramer
Coverontwerp: Marcel Kramer
ISBN:
© Marcel Kramer

Voorwoord

Schrijven over het Donkerste Uur

De Tweede Wereldoorlog is misschien wel de best beschreven gebeurtenis uit de geschiedenis. Er zijn duizenden en nog eens duizenden boeken over verschenen, en vrijwel iedereen weet wel iets van de oorlog. De naam Adolf Hitler zal niemand onbekend zijn, net als begrippen als Holocaust en atoombommen. De Tweede Wereldoorlog is ook in het onderwijs een van de thema's die het uitgebreidst aan de orde komen, en waarover leerlingen ook het meeste willen weten. Er leven nog altijd vele tienduizenden mensen die de oorlog hebben meegemaakt, en wiens verhalen we nog altijd horen.

Het is ondanks alles minder gemakkelijk om een boek te schrijven over de Tweede Wereldoorlog als men zou denken. De moeilijkste keuze die ik als schrijver moest maken is selecteren: wat komt wel in het boek, en wat niet? De Tweede Wereldoorlog duurde maar zes jaar – wat in de geschiedenis een zeer korte periode is – maar heeft ons enorm veel verslagen, figuren en gebeurtenissen nagelaten. Te veel om in een beknopt overzicht van de Tweede Wereldoorlog te vermelden. Er zullen keuzes gemaakt moeten worden om het boek leesbaar (en betaalbaar) te houden.

Om die reden heb ik me vooral gericht op de hoofdlijnen, de grote personen en de belangrijkste gebeurtenissen. Het is niet de bedoeling van dit boek om u een gedetailleerd overzicht te geven van alle veldslagen en bombardementen die er tijdens de oorlog plaatsvonden. Daarvoor zijn andere schrijvers veel beter onderlegd en bekwaam dan dat ik ben.

Dit boek probeert u duidelijk te maken hoe de wereld – en vooral Europa – binnen twintig jaar na de gruwelijke Eerste Wereldoorlog (1914-1918) opnieuw in het verderf werd gestort. Hoe was het toch mogelijk dat een demagoog als Hitler zo machtig kon worden zonder dat iemand er iets tegen deed? En waarom ging het machtige nazi-Duitsland uiteindelijk toch in bloed en verwoesting ten onder? Hitler heeft meerdere kansen gehad om de Tweede Wereldoorlog te winnen. Als hij dat had gedaan, had de wereld (en Nederland) er nu heel anders uit gezien (in negatieve zin).

Er is onder historici tegenwoordig veel strijd over de vraag of de strijd in Europa en Azië tussen 1939 en 1945 gezien moet worden als een groot wereldconflict, of als twee verschillende conflicten die gelijktijdig plaatsvonden met verschillende oorzaken, spelers en gevolgen. Er is in dit boek geen ruimte voor dergelijke theoretische discussies. De nadruk van

het boek ligt op de oorlog in Europa, puur om het feit dat wij als Nederlanders daar het meeste mee te maken kregen. Azië wordt in aparte hoofdstukken wel genoemd en behandeld, omdat men de oorlog in Azië nooit helemaal los kan zien van de strijd in Europa. Ik besef dat er duizend en een argumenten zijn om de oorlog in Azië wel te integreren in de Europese hoofdstukken van dit boek, maar gezien de leesbaarheid en de begrijpbaarheid van het boek heb ik de keuze gemaakt om dat niet te doen en de twee wereldconflicten apart van elkaar in losse hoofdstukken te behandelen.

Wel is er voor gekozen om de hoofdthema's van de oorlog aan te houden. De Holocaust komt uitgebreid aan bod door het boek heen. De veldslagen en militaire bewegingen worden afgewisseld met informatie over verzetsbewegingen, politieke ontwikkelingen en strategische besluiten van de leiders aan beide kanten van het conflict. Ook de rol van de samenleving wordt belicht waar dat nodig is om de oorlogsontwikkelingen te kunnen begrijpen. Er is ruimte voor de ontwikkelingen in Nederland, maar die voeren niet de boventoon. Nederland krijgt in dit boek geen speciale plaats in de Tweede Wereldoorlog, al was het maar om het feit dat er hier vrij weinig is gebeurd dat internationale aandacht trok. Er zijn eigenlijk maar drie gebeurtenissen in Nederland die in Engelse, Franse of Amerikaanse geschiedenisboeken staan: het bombardement van Rotterdam in mei 1940, de slag om Arnhem en de Hongerwinter. Alleen de naam Anne Frank is blijven hangen. De rest is door de wereld vergeten (zo werkt de tand des tijds nu eenmaal).

Ik wil u hier alvast bedanken voor het kopen en lezen van dit boek. Het is niet vanzelfsprekend om een boek digitaal te kopen van een onbekende schrijver. Dankzij u kan ik meer boeken schrijven, en mijn hobby op die manier verder uitbouwen. Dank u wel!

Marcel Kramer
2016

Over de auteur

Eerder verschenen werken

Marcel Kramer is een 24-jarige docent Geschiedenis. Hij werkt op een middelbare school in Noord-Brabant en is daarnaast politiek actief in een gemeente. Schrijven was altijd al een van zijn hobby's. Met beknopte geschiedenissen en inhoudelijke boeken over de situatie in het Midden-Oosten (geplaatst in een historisch perspectief) hoopt Marcel een grotere groep lezers aan te spreken die wel nieuwsgierig zijn naar wat er in het heden en verleden is gebeurd, maar die geen interesse hebben in dikke pillen van honderden pagina's.

Eerder verschenen werken van Marcel Kramer:

Een Beknopte Geschiedenis van Rome (2013)
Een Beknopte Geschiedenis van de Twintigste Eeuw (2014)
Een Beknopte Wereldgeschiedenis (2014)
Een Beknopte Geschiedenis van Europa (2015)
Het Syrische Drama (2015)
De Islamitische Staat (2015)

Inleiding

Het zwarte uur van de Beschaving

In 1945 bevrijdden de Amerikanen, de Britten, de Fransen, de Canadezen, de Australiërs, de Russen en vele andere nationaliteiten grote delen van Duitsland. Terwijl het rijk van Adolf Hitler in een steeds hoger tempo in elkaar stortte, ontdekten de Geallieerden hoe beestachtig en barbaars dit regime was geweest. In plaatsen als Birkenau en Auschwitz ontdekten de Geallieerden de massavernietigingskampen en concentratiekampen waar de nazi's hun misdaden hadden gepleegd. Meer dan zes miljoen joden, zigeuners en "ongewenste elementen" (waaronder gehandicapten en homo's) waren in de kampen om het leven gebracht. Tienduizenden anderen werden verhongerd, ziek en onderkoeld aangetroffen. Men had nooit eerder een dergelijke slachting gezien.

Toen de oorlog eindelijk voorbij was keken de inwoners van Europa om zich heen. Zij zagen een troosteloos en kapotgeschoten continent dat iedere vorm van haar voormalige glorie had verloren. Het totale verlies aan mensenlevens als gevolg van de Tweede Wereldoorlog lag op ruim zestig miljoen. Het leeuwendeel daarvan waren burgers. De economische schade was nauwelijks in geld uit te drukken. De wereld had zichzelf in bloed en ellende gestort. Hoe had het ooit zo ver kunnen komen?

De Tweede Wereldoorlog (1939-1945) is het meest verwoestende en omvattende conflict uit de menselijke geschiedenis. In de ogen van veel mensen is een naam onvermijdelijk verbonden met de Tweede Wereldoorlog: die van Adolf Hitler, die tussen 1933 en 1945 aan de macht was in Duitsland. Hitler is een fascinerende figuur. Zijn leven begon zonder al te veel uitzicht op een briljante carrière. Hitler was een luie jongen, een eenling, die zich er niet toe kon zetten om op school te presteren. Zijn latere pogingen om artiest (kunstenaar) te worden in Wenen liepen op niets uit. Jarenlang parasiteerde hij op kosten van de staat en leefde hij half op straat, waar hij ansichtkaarten verkocht. Het was in deze Weense volksbuurten dat Hitler voor het eerst in aanraking kwam met het antisemitisme, de haat tegen joden. Ook het nationalisme voor alles wat Duits was groeide bij hem, aangemoedigd door wekelijkse bezoeken aan de Weense Opera.

Hitler was zonder enige twijfel een product van zijn tijd. Tussen 1900 en 1914 vierde het nationalisme hoogtij. Volkeren stonden tegenover elkaar. Oorlog werd gezien als iets vrolijks, als een manier om voor eens en voor

altijd te bewijzen welk land nu het beste was. In de Duitstalige wereld was het nationalisme sterk vermengd met antisemitisme. Ondanks het feit dat veel joden perfect waren geïntegreerd in de Duitse samenleving, werden zij door veel Duitsers gezien als een aparte en ongewenste groep mensen met vreemde gewoonten. De traditie van antisemitisme werd niet pas rond 1900 bedacht: haar traditie gaat terug tot in de Middeleeuwen en het Romeinse Rijk, en bestond dus al duizenden jaren.

In 1914 barstte de bom. De Eerste Wereldoorlog brak uit, waarbij bijna alle grote Europese landen met elkaar in conflict kwamen. Vier jaar lang lagen de legers tegenover elkaar in smerige loopgraven. Wederzijds werden er massale aanvallen en bombardementen uitgevoerd die honderdduizenden doden tot gevolg hadden, maar de patstelling van de oorlog niet konden doorbreken. Een van de soldaten die aan het westelijke front in de loopgraven streed was Hitler. Hij kreeg onder andere een medaille voor moed, raakte gewond bij een gifgasaanval en werd bevorderd tot de rang van korporaal.

Na de Eerste Wereldoorlog kreeg Europa twintig jaar vrede. Die vrede werd echter regelmatig onderbroken door opstanden, politieke spanningen, radicale krachten in de samenleving en een zware economische crisis. Van een blijvende vrede kon dus geen sprake zijn. Radicale ideeën konden van de chaos en de onzekerheid profiteren. In landen als Duitsland, Rusland en Italië ontstonden regeringen die moderne technologie combineerden met absolute macht. Nationalisme ging hand in hand met het verheerlijken van de eigen natie en de wens om de grenzen van die natie verder uit te breiden ten kostte van anderen. In Duitsland voegde Hitler bovendien het antisemitisme (Jodenhaat) toe aan het Duitse nationalisme.

Deze explosieve mix sloeg aan in een samenleving waar wrok en afgunst hoogtij vierden. Het verlies van de Eerste Wereldoorlog, de hardvochtige behandeling die Duitsland na de oorlog had gekregen en de zware economische wereldcrisis van 1929 creëerden een unieke samenloop van omstandigheden. Die unieke samenloop maakte het voor figuren als Hitler mogelijk om een massale aanhang te krijgen en daadwerkelijk aan de macht te komen. Eenzelfde patroon ontwikkelde zich in landen als Italië en Spanje. Dit soort krachten leken een tijdlang opgewassen tegen het idee van een parlementaire democratie. Het was een tijd van grote onzekerheid, chaos en angst voor de toekomst.

Uiteindelijk begon in 1939 de Tweede Wereldoorlog. Zes jaar lang werd de wereld in de ijzeren greep gehouden van bloed, verlies en horror. De verschrikkingen van de wereldoorlog waren groter dan alles wat de mensheid tot dat moment had gezien. Het toppunt van die verschrikkingen was de systematische moord op miljoenen joden door de nazi's. Deze gebeurtenis is in de geschiedenis bekend geworden als de Holocaust en

vormt tegenwoordig een collectief onderdeel van het geheugen van de hele wereld. De Holocaust is echter maar het topje van de ijsberg van geweld en ellende die de volkeren van Europa (en de wereld) tijdens de lange oorlogsjaren door moesten maken. In totaal kwamen er meer dan zestig miljoen mensen om het leven als gevolg van de wereldoorlog.

Had de Tweede Wereldoorlog voorkomen kunnen worden? Dat is een vraag die veel historici en lezers zichzelf stellen. Ik denk persoonlijk dat de Tweede Wereldoorlog niet voorkomen had kunnen worden, omdat de beslissingen van 1914-1918 een diepgaande invloed hebben gehad op de rest van de Europese geschiedenis (en die van de wereld).

De Tweede Wereldoorlog was – zoals elk ander conflict – een product van haar tijd. In de moderne tijd zou de Tweede Wereldoorlog nooit kunnen uitbreken, omdat de omstandigheden en de mentaliteit in Europa heel anders is als zij in 1939 was. In 1933 was er een specifieke combinatie van gebeurtenissen, gevoelens en omstandigheden die het mogelijk maakten voor Hitler om aan de macht komen. In de jaren daarna kon hij echter zijn macht versterken omdat de westelijke democratieën hem geen strobreed in de weg legden. Men keek toe hoe Duitsland steeds machtiger werd, en hoe Hitler steeds meer rode lijnen overschreed. Er volgde echter keer op keer geen reactie, tot het in 1939 te laat was om nog in te grijpen.

Welke les kan dit ons leren? Allereerst dat de democratie niet zo veilig is als wij graag denken. Een beroemde filosoof zei ooit dat “de grootste vijand van de democratie, democratie zelf is”. Het volk beslist. En als het volk – zoals in Duitsland – beslist om een leider aan te stellen wiens doel het is om de democratie omver te werpen, dan is dat zo. De lessen die we kunnen leren uit het Duitsland van 1933 zijn nu nog steeds actueel. In een tijd dat er veel onduidelijkheid en angst is onder de mensen, is het maar al te makkelijk om te luisteren naar eenvoudige oplossingen. De waarheid is echter dat een eenvoudige oplossing nooit kan werken voor een complex probleem. Een complex probleem vraagt vrijwel altijd een complexe oplossing, die niet gemakkelijk uit te leggen is aan de mensen.

Wat is dan de les die wij moeten leren van de Tweede Wereldoorlog? Het antwoord op deze vraag is alles behalve simpel. Ik denk zelf dat er veel lessen te trekken zijn uit de Tweede Wereldoorlog. Er is de les dat men nooit moet denken dat onze vrede en democratie vanzelfsprekend zijn, dat zij er altijd al waren al altijd zullen zijn. Een tweede les is dat het wegzetten van bevolkingsgroepen en religies – categorisch, zonder onderscheid te maken tussen de groep en het individu – kan leiden tot extreme vormen van geweld en uitsluiting. Het uitsluiten van groepen heeft in de geschiedenis nog nooit iets anders gebracht dan problemen, en is geen manier om bestaande problemen op te lossen (meestal worden ze er alleen maar erger van). Een derde les is dat het kwade alleen kan

overwinnen, als het goede er niets tegen onderneemt. Hitler kon op een democratische manier aan de macht komen. In de eerste maanden van 1933 echter was zijn greep op de macht nog niet volledig. En zelfs in de jaren daarna was hij te stoppen door de westelijke democratieën, als die resoluut hadden ingegrepen om de dictator te stoppen. Dat gebeurde echter niet. Men liet Hitler rustig zijn gang gaan. Dat is zonder twijfel een van de grootste fouten uit de geschiedenis, en een wijze les die men in het achterhoofd kan houden bij het lezen van dit boek.

1

Het einde van een Wereldoorlog

Op 11 november 1918 zwegen de kanonnen aan het front. De verbaasde inwoners van België en Frankrijk kwamen naar buiten en luisterden naar de vreemde stilte. Vier jaar lang hadden zij geleefd onder het geluid van bulderende kanonnen en een trillende aarde. Enkele uren later kwam het sensationele bericht naar buiten: Duitsland had om een wapenstilstand gevraagd. De Eerste Wereldoorlog was voorbij. Juichende massa's vulden de straten van grote steden als Parijs, Londen en New York. De kreet 'nooit meer oorlog' werd overal gehoord. Slechts weinig mensen beseften dat twintig jaar later, in 1939, een nog veel grotere oorlog zou uitbreken die nog meer dood en verwoesting zou zaaien. Om te begrijpen waarom de Tweede Wereldoorlog in 1939 begon, moeten we kijken naar het einde van de Eerste Wereldoorlog in 1918.

Het einde van de Eerste Wereldoorlog

De Eerste Wereldoorlog was in 1914 begonnen, toen alle Europese grootmachten met elkaar in conflict kwamen. Hun bondgenootschappen, die bedoeld waren om een grote oorlog tegen te houden, bleken ervoor te zorgen dat die oorlog niet meer tegen te houden was. Aan de ene kant stond een bondgenootschap van Engeland, Frankrijk en Rusland. Aan de andere kant streden Duitsland en Oostenrijk-Hongarije. Uiteindelijk werden vrijwel alle Europese landen meegetrokken in de chaos en het massale bloedvergieten. Niemand had ooit eerder een oorlog op een dergelijke schaal meegemaakt, of gedacht dat dergelijke massaslachtingen mogelijk zouden zijn in de moderne beschaafde wereld. Miljoenen burgers en soldaten kwamen om het leven. Aan het front leefden de soldaten in kille loopgraven onder constante bombardementen van de vijand. Zo nu en dan werd de order gegeven om de vijandelijke loopgraaf aan te vallen. De soldaten moesten dan dwars door het kapotgeschoten niemandsland oprukken, waar ze een gemakkelijke prooi waren voor vijandelijke kanonnen en mitrailleurs. Later hebben historici geschreven dat de soldaten uit de Eerste Wereldoorlog 'leeuwen waren, die werden geleid door ezels'.

In 1918 echter keerden de kansen. Rusland had zich in 1917 aan de Duitsers overgegeven, nadat in eigen land de regering van de Tsaar ten val was gekomen. De nieuwe machthebbers – de communisten van Vladimir Lenin – waren in een verhitte burgeroorlog verwickeld geraakt. In het

Westen echter was de oorlog gewoon doorgegaan. Daar hadden de Verenigde Staten zich onder leiding van president Woodrow Wilson aangesloten bij de Geallieerden. Wilson was een idealist. Toen hij zijn land de wereldoorlog in leidde publiceerde hij de Veertien Punten, die de basis zouden moeten vormen voor een nieuwe wereldvrede. In die Veertien Punten stond onder andere dat democratie de hoogst haalbare staatsvorm was, dat er vrijhandel moest komen op de zeeën, dat er een internationale organisatie moest worden opgezet die via overleg oorlogen voorkwam, en dat ieder volk recht had op een eigen staat.

In Duitsland werd de situatie intussen steeds nijpender. Duitsland was in 1914 niet voorbereid op een lange Europese oorlog. Het land kreeg bovendien te maken met een Britse blokkade op de Noordzee, waardoor de Duitse industrie niets meer kon importeren of exporteren. Er ontstonden tekorten en schaarste die de samenleving direct raakten. Steeds meer mensen keerden zich tegen de oorlog. In de oorlogsfabrieken werkten honderdduizenden vrouwen, die de plekken hadden opgevuld van de mannen die naar het front waren getrokken om te vechten. De Duitse generaals intussen wisten dat het leger op haar achterste benen liep, en dat alleen een klein wonder nog de overwinning kon brengen. Dat wonder zou in 1918 plaats moeten vinden, voordat er voldoende Amerikaanse troepen in Frankrijk waren om de Duitsers terug te drijven.

In 1918 probeerden de Duitsers nog eenmaal de patstelling aan het westfront te doorbreken. Zij begonnen een grote aanval, en slaagden erin om de loopgravenoorlog te doorbreken. Deze aanval werd de Kaiserschlacht genoemd, als eerbetoon aan de Duitse keizer Wilhelm II. Met het doorbreken van de loopgravenoorlog groeide de hoop dat de Duitsers de oorlog nu definitief zouden winnen, en dat de Franse hoofdstad Parijs zou worden ingenomen. Aan de rivier de Marne werden zij echter opnieuw tegengehouden door de Geallieerden, net als in 1914 was gebeurd. Parijs werd ook nu niet veroverd. De Duitsers werden langzaam maar zeker teruggedrongen richting de grenzen van hun eigen land. Het einde van de militaire voorraden kwam in zicht. In Duitsland explodeerde intussen de burgerlijke onvrede in de vorm van een revolutie en een muiterij in het leger.

De onvrede in Duitsland nam in 1918 politieke vormen aan. In de haven van Kiel lagen Duitse oorlogsschepen, die in geen jaren waren uitgevaren om slag te leveren. In een wanhoopspoging om de blokkade van de Britten op de Noordzee te breken, wilden de Duitse admiraals dat de schepen uit zouden varen om nog eenmaal slag te leveren. De matrozen weigerden echter en kwamen in opstand. Zij weigerden hun leven te geven voor wat ze zagen als een hopeloos verloren oorlog. De revolte in Kiel sloeg over naar andere delen van Duitsland. Daar werden lokale vorsten en regeringen afgezet door woedende volksmassa's. In Berlijn gingen

tienduizenden demonstranten de straat op. De sociaaldemocraten, die zich voor de mensenmassa geplaatst zagen, riepen op de trappen van de rijkskanselarij een republiek uit. Keizer Wilhelm II was op dat moment aan het front in het westen, om zijn troepen een hart onder de riem te steken en te inspecteren. Toen de keizer hoorde over de revolutie in Berlijn trok hij zijn conclusies. Met zijn persoonlijke trein en entourage vertrok de keizer naar de Nederlandse grens, waar hij asiel aanvraagde. De Nederlandse regering ging akkoord met dit verzoek, vooral om de Duitse keizer verre familie was van het Nederlandse vorstenhuis. Duitsland was hiermee van de ene op de andere dag een democratische republiek geworden. Het was deze jonge republiek die de westelijke Geallieerden om een wapenstilstand vroeg, en moest onderhandelen over het einde van de oorlog.

De vrede van Versailles

De Europese politici kwamen in het paleis Versailles, gelegen in de buitenwijken van Parijs, bij elkaar om een blijvende vrede in de wereld tot stand te brengen. Gemakkelijk zou dat zeker niet worden. De meningen over hoe men een blijvende vrede tot stand kon brengen lagen zeer ver uit elkaar. De Verenigde Staten hoopten de onderhandelingen te kunnen voeren op basis van de Veertien Punten van president Wilson. Zij wilden een milde vrede. Frankrijk en Engeland echter hielden een veel hardere lijn aan. Vooral in Frankrijk was de wrok groot, en eiste een groot deel van de bevolking dat Duitsland hard zou worden bestraft. Duitsland mocht nooit meer een gevaar vormen voor de Europese vrede, was de lijn die men in West-Europa hoorde.

De onderhandelingen in Versailles werden vanaf het begin gehinderd door problemen en onenigheid. Allereerst was er de vraag welke landen wel en welke landen niet aan de onderhandelingstafel mochten zitten. Moest bijvoorbeeld Rusland worden uitgenodigd? En zo ja, welke van de strijdende partijen zou dan aan mogen schuiven? In het Westen hadden veel politici een grote afkeer voor het communisme van Lenin, en zij peinsden er niet over met de communisten te onderhandelen over de toekomst van het continent. Het volgende probleem waren de Duitsers zelf. Duitsland had ook een delegatie naar Versailles gestuurd, maar die delegatie mocht niet mee onderhandelen. De Duitsers mochten slechts het eindresultaat aanhoren en braaf tekenen bij het kruisje.

In dit klimaat was een eerlijke vrede vrijwel onmogelijk te bereiken. De vrede van Versailles werd een harde vrede die de kiem zou leggen voor de Tweede Wereldoorlog. In het vredesverdrag stond dat Duitsland de schuld kreeg voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in 1914 (ook al was dat een historische onjuistheid). Als schuldige partij zou Duitsland enorme herstelbetalingen moeten betalen om de oorlogsschade in West-Europa te herstellen. Die herstelbetalingen zouden de Duitse economie tientallen

jaren afremmen en beperken. Behalve de herstelbetalingen werd ook het Duitse leger aangepakt. Duitsland mocht nog maar een beroepsleger van honderdduizend man hebben, zonder zware wapens. Een luchtmacht werd voor Duitsland verboden. De vloot moest teruggebracht worden tot zes verouderde oppervlakteschepen. Onderzeeërs werden verboden. Hierdoor zou Duitsland militair gezien nooit meer een bedreiging kunnen vormen voor andere Europese grootmachten, waarmee de belangrijkste eis van Frankrijk was ingewilligd.

Duitsland moest ook grondgebied afstaan aan de overwinnaars. In het westen werd Elzas-Lotharingen afgestaan aan Frankrijk, nadat de Duitsers dit gebied in 1871 hadden ingelijfd. De steden Eupen en Malmédy werden aan België gegeven, waardoor dat meertalige land een kleine (en nog steeds bestaande) Duitstalige gemeenschap aan haar oostgrens kreeg. In het noorden werd Noord-Sleeswijk aan Denemarken gegeven, ondanks het feit dat dit land tijdens de Eerste Wereldoorlog neutraal was gebleven. Het grootste gebiedsverlies voor Duitsland lag echter in het oosten. Daar verscheen Polen na meer dan honderd jaar weer als een onafhankelijke staat op de Europese landkaarten. Polen moest een toegang krijgen tot de Oostzee, zodat het kon handelen met West-Europa. Om die reden werden grote delen van de Duitse provincies Posen en West-Pruisen aan Polen afgestaan. Hierdoor werd de provincie Oost-Pruisen afgesneden van de rest van Duitsland. De belangrijke havenstad Danzig aan de Oostzee (die een overwegend Duitstalige bevolking had) zou van Duitsland losgeweekt worden en kwam onder internationaal bestuur te staan.

Duitsland had in 1914 tevens een koloniaal rijk. Dit rijk viel in het niets vergeleken met de bezittingen van landen als Frankrijk en Engeland, maar was toch een bron van nationale trots. Duitsland werd in 1918 gedwongen om haar gehele koloniale rijk op te geven aan de Geallieerden. Al haar overzeese bezittingen kwamen onder internationaal bestuur te staan. In de praktijk echter waren het de Geallieerden die de macht kregen in deze voormalige Duitse gebieden. Tegelijk werd er een internationale organisatie opgezet die via overleg en dialoog toekomstige oorlogen zou moeten voorkomen. Deze organisatie – een idee van de Amerikanen – werd de Volkenbond genoemd, en is de voorloper van de huidige Verenigde Naties (VN). De Volkenbond was echter alles behalve een perfect orgaan voor wereldvrede. Het werd vooral gedomineerd door de overwinnaars van de oorlog. Landen als Duitsland mochten in 1919 nog geen lid worden, en moesten eerst bewijzen dat ze in vrede konden bestaan in het nieuwe Europa. Daarom werd de Volkenbond vanaf het begin door veel volkeren gezien als een middel om de naoorlogse situatie in Europa te handhaven, niet als een eerlijk overlegorgaan voor vrede.

In Duitsland waren de reacties op de vrede van Versailles vernietigend. De meeste Duitsers spraken van een dictaat dat hen was opgelegd. De Duitse

delegatie in Versailles leverde een bezwaarschrift in dat meer pagina's telden dan het eigenlijke verdrag. De Duitse bezwaren werden echter van tafel geveegd. De Duitsers kregen te horen dat ze een gemakkelijke keuze hadden: of men accepteerde de vrede, of de oorlog zou zich voortzetten tot de totale vernietiging van Duitsland was bereikt. Om verdere levens en schade te voorkomen ging de Duitse democratische regering akkoord met de harde vredesvoorwaarden.

Mede hierdoor ontstond er in Duitsland het idee dat de democratische regering verantwoordelijk was voor het verlies van de oorlog. Duitse nationalistena geerden tegen de democratie, die zij zagen als zwak en niet in staat om de grote problemen aan te pakken. Ook veel gewone Duitsers gaven de democraten de schuld. Zij ondervonden de gevolgen van de harde vrede, en eisten betere omstandigheden in Duitsland. De democratie kon hierdoor in Duitsland nooit wortelen zoals ze dat wel kon in landen als Nederland. De democratische partijen aan de andere kant hadden erg veel last van deze brede volkswoede. Op links werden zij bedreigd door de communisten, die kwamen met een radicale boodschap van gelijkheid en een dictatuur van de arbeiders. Aan de rechterflank stonden de extreme nationalistische partijen, die de democratie wilden vervangen door een sterke dictatuur. Zij wilden opnieuw oorlog voeren om Duitsland weer een grootmacht te maken in Europa. In de jaren na 1919 zou blijken hoe zwaar de Duitse democratie te lijden had onder de vrede van Versailles en de ontwikkelingen aan het einde van de Eerste Wereldoorlog.

Andere vredesverdragen

Duitsland was niet het enige land dat in 1918 en 1919 vredesverdragen moest tekenen en de gevolgen van de oorlog ondervond. Ook haar bondgenoten moesten verdragen sluiten in ruil voor vrede. En ook voor deze landen was de vrede vaak kil en hard. Verschillende landen hadden tijdens de oorlog aan de kant van Duitsland gestreden: Oostenrijk-Hongarije, Bulgarije en het Ottomaanse Rijk (Turkije). Voor al deze landen betekenden de vredesverdragen van 1919 een nationale vernedering met verstrekkende gevolgen voor de toekomst.

Het Ottomaanse Rijk kwam in 1918 ten val. Een nieuwe regering riep de republiek Turkije uit. Turkije moest echter enorme gebieden in het Midden-Oosten opgeven. Vrijwel al haar Arabische gebieden in het zuiden gingen verloren. Deze gebieden – Syrië, Irak, Libanon, Jordanië en Palestina – werden door Engeland en Frankrijk overgenomen als koloniën. In het westen zou Turkije gebieden af moeten staan aan Griekenland en Italië. In het westen van Turkije ontstond een oorlog tussen Grieken en Turken, omdat de Grieken probeerden steeds meer grondgebied in te nemen rondom de havenstad Izmir. Uiteindelijk werd deze oorlog door de

Turken gewonnen, waardoor de moderne grenzen van Turkije ontstonden. Ook Italië zag af van een koloniaal avontuur in Turkse gebieden.

Bulgarije was een andere bondgenoot van Duitsland die moest boeten voor het strijden aan de verliezende kant. De Bulgaren verloren in het zuiden het gebied Thracië aan de Egeïsche zee. Dit gebied werd voortaan een onderdeel van Griekenland. In het noorden verloor Bulgarije bovendien wat grondgebied aan Roemenië, dat daardoor een langere kustlijn kreeg aan de Zwarte Zee.

Hongarije en Oostenrijk werden het zwaarst getroffen. Beide landen hadden tot 1918 onderdeel uitgemaakt van hetzelfde keizerrijk. Oostenrijk bleef in 1919 achter als een Alpenrepubliek met zeven miljoen inwoners. Oostenrijk verloor meer dan de helft van haar oppervlakte, met miljoenen inwoners, omvangrijke landbouwgronden en natuurlijke hulpbronnen. Het land bleef achter zonder een duidelijke economische basis (toerisme was nog nauwelijks van de grond gekomen). Binnen haar grondgebied lag echter wel de wereldstad Wenen, een van de grootste steden van Europa. Veel Oostenrijkers wilden dat hun republiek aansluiting zocht bij het grotere Duitsland, maar dit werd door de Geallieerden in de vrede van Versailles uitdrukkelijk verboden.

Hongarije verloor ruim twee derde van haar grondgebied. In het verdrag van Trianon bleef Hongarije achter als een republiek midden in de vlakte van de Donau. Miljoenen etnische Hongaren vonden zich van de ene op de andere dag als inwoners van een nieuwe staat. Grote groepen Hongaren kwamen terecht in Joegoslavië (in het noorden van Servië), Roemenië en Tsjecho-Slowakije. In veel van deze landen werden zij behandeld als tweederangs minderheden. In Hongarije intussen brak een zware politieke en economische crisis uit, waarbij de communisten de macht probeerden over te nemen. Aan de grenzen vonden schermutselingen plaats met onder andere het Roemeense leger. Hongaarse nationalistenvonden het verdrag van Trianon als een nationale vernedering.

Ook onder de overwinnaars van de Eerste Wereldoorlog was niet iedereen tevreden. Italië was in 1915 de oorlog ingekomen nadat Engeland en Frankrijk haar beloften hadden gedaan van gebiedsuitbreiding in Europa en Afrika. Italië rook haar kans om een grootmacht te worden. Tienduizenden Italiaanse soldaten stierven aan het front, maar in 1918 kreeg het land bij lange na niet waarop de nationalistenvonden gehoopt. Italië moest genoegen nemen met het Duitstalige Zuid-Tirol, gebieden in het westen van Slovenië en het schiereiland Istrië (dat tegenwoordig in Kroatië ligt). In Afrika werden enkele onproductieve woestijngebieden aan de Italiaanse kolonie Libië toegevoegd.

Ook in de westelijke democratieën was er veel ontevredenheid. Veel mensen vonden dat Duitsland nog niet hard genoeg gestraft was. Anderen